

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:
Videm, Via G. Mazzini št. 10/I.
Tel. 33-46 — Poštni predal (Ca-
sella postale) Videm 186. —
Poštni čekovni račun (Conto
corr. post.): Videm, št. 24/7418.

MATAJUR

GLASILO BENEŠKIH SLOVENCEV

NAROČNINA:
Za Italijo: polletna 300 lir —
letna 500 lir — Za inozemstvo:
polletna 600 lir — letna 1000 lir
— Oglasi po dogovoru.
Posamezna številka 25 lir

Leto VIII. — Štev. 6 (148)

UDINE, 1. - 15. APRILA 1957

Izhaja vsakih 15 dni

Videmski, tržaški in goriški Slovenci v eni deželi

Mi videmski Slovenci smo bili v historiji sami, točeni od drugih Slovencev. Kakšenkrat smo imeli skupne gospodarje, največkrat pa so imeli oni ene, mi pa druge gospodarje. Pod oglejskim patriarhom smo bili dolga stoletja skupaj z drugimi Slovenci, pod beneško republiko smo bili sami, pod Avstrijo smo bili spet skupaj z Italijo sami do leta 1918. Od leta 1918 pa do l. 1945 smo bili skupaj, potem smo pa šli zopet narazen.

Mnogo Slovencev nam pa še dela družilo. Na Tržaškem je pod italijansko upravo okoli 63.000 Slovencev, na Goriškem jih je v goriški provinci 20.000, nas beneških Slovencev je, kot pišejo razni italijanski statistični annuarii okoli 52.000. Ukup nas je torej vseh Slovencev v Italiji kar 135.000.

Nikoli nismo bili mi Slovenci v Italiji skupaj v eni deželi ali pa provinci. Tudi med dvema svetovnjima vojnama smo bili mi beneški Slovenci skupaj s Slovenci okoli Trbiža kar sami v videmski provinci, med tem ko so bili goriški Slovenci v goriški, tržaški Slovenci v tržaški in ostali Slovenci v reški in pulski provinci.

Zdaj, ko so se italijanski in furlanski politiki vrgli na to, da ustanove novo deželo Furlanija-Juljska krajina, vse kaže, da bomo prišli skupaj v eno samo administrativno enoto, v novo deželo Furlanija-Juljska krajina.

Nas beneške Slovence zelo veseli, da bomo imeli s Slovenci s Tržaškega in Goriškega skupno deželo, skupno glavno deželno mesto in skupen deželni svet, v katerem bomo skupaj s Furlani in Italijani upravljali našo avtonomno deželo brez mešanja rimske birokracije v vsako najmanjšo reč.

Kapo dol pred tržaškimi in goriškimi Slovenci

Spoznali smo, da so tržaški in goriški Slovenci visoko civilizirani in kulturni ljudje, pred katerimi je treba, da snamemo kapo ne samo mi, ampak tudi naši stari dobri sosedje Furlani.

Se ven do zdaj, ko nismo imeli skupne dežele, so nas hodili obiskovat, in radi smo jih poslušali po naših oštarijah, ko so prepevali. Pri nas ni bila taka demokracija, seveda ne po naši krivdi, nikdar doma in zato se je marsikateri naš ponižen kmet kar čudil, kako se ti lepi in fino oblačeni naši dragi tržaški in goriški Slovenci nič ne strahujejo govoriti po slovenski. Da bi se pa celo bali govoriti po slovenski kot marsikateri naši Slovence po Spetru, Podbosedu in sploh tam okoli po glavni Nadiški dolini, tega našim Tržačanom in Goričanom niti v glavo ne pade. Ko so nekateri elementi po naših krajih hoteli protipostavno ustaviti njihovo petje ali izlete med nami, so jim ti naši bratje iz Trsta in Gorice takoj pokazali, da ne bodo dovolili teptati demokratičnih svobod in komandirskih manir, ki diše po ranjtem Benitu.

Te dni smo brali v italijanski reviji

Bogate in skoraj uboge province

»Fortuna«, kako je razdeljeno bogastvo po posameznih italijanskih provincah. Tržaška provinca spada med tiste, v katerih je srednji mesečni dohodek (redno medio mensile) na eno osebo 24.500 do 20.000 lir mesečno. Prav tako so na drugem mestu tudi prebivalci goriške province z istim mesečnim dohodkom kot Tržačani. Kje smo pa mi beneški Slovenci z našo ubogo videmsko provinco. Mi uditeljsko spadamo med skoraj uboge province šele na četrto mesto. Srednji mesečni dohodek je v videmski provinci komaj 15.000 do 11.000 lir na mesec. In mi beneški Slovenci smo pa v videmski pokrajini sploh pri koncu in če imajo v furlanski ravlini 15.000 do 11.000 lir mesečnega dohodka na osebo, kaj sploh odpade na eno srednjo ubogo slovensko glavo v naših hribih. Morebiti niti ne 5.000 do 7.000 lir na mesec.

Tako smo pogledali v tržaške in goriške lonce, kaj se v njih kuha. Na vsak način bolje kot pri nas, ko pa imamo še enkrat manjše dohodke! Nas rešujejo samo rimesse naših emigrantov v Belgiji in Franciji.

Marsikaj dobrega se bomo naučili od goriških in tržaških Slovencev, ko bomo skupaj v kompaniji z njimi v isti deželi. Ko jih poslušamo, vidimo, da govorijo in pišejo boljše italijanski kot mi, pa čeravno smo v Italiji že skoraj sto let in imamo samo italijanske šole. Oni pa se držijo svojih slovenskih šol in jih ne dajo, ker se v njih uče še boljše italijanščino kot Italijani sami.

V Gorici in Trstu govorijo vsi slovenski in tega so se vsi njihovi italijanski sosedi navadili. Če pride kak mlad karabinjer v njihove kraje in hoče komandirati protizakonito, tako kakor bere napadno v kakih slabih nacionalističnih žurnalih, ga kmalu poučijo, da italijanska ustava ni samo za okvir in pa za na steno, ampak tudi zato, da jo karabinjerji in financij spoštujejo: Enakopravnost državljanov, da smejo govoriti svoj materinski jezik.

Za pravično zastopstvo Slovencev

Nova dežela se šele ustvarja, zdaj ji šele kopijejo fono. Nas vseh Slovencev v novi deželi Furlanija-Juljska krajina bo 135.000 na 1.230.000 vseh prebivalcev dežele. Komaj deset odstotkov vsega prebivalstva. Nismo in ne bomo nikomur nevarni, še manj pa italijanski državi. Raztreseni smo od Trbiža pa do Milja pri Trstu. Organizirani smo v raznih političnih strankah, nekateri v splošno državni italijanski strankah. Novi deželni svet ne bo verna slika dežele, če ne bodo v njem zastopani Slovenci. Na Goriškem in Tržaškem so oblasti tako začrtale volilna okrožja za volitve v provinciske svete, da ne bi bil noben Slovenec izpuščen. Z narodno zavednostjo in s pametnim združevanjem list so Slovenci vendarle dosegli, da imajo svoje zastopnike v obeh provinciskih svetih. Pri novi deželi oblasti ne smejo iti po isti poti kot pri provincih, da bi skušale 135.000 Slovencev popolnoma izključiti iz deželnega sveta. Nova dežela Furlanija-Juljska krajina je bila predvsem za to ustanovljena, da dokaže širokogrudnost italijanske republike do narodnih manjšin na meji. Naloga dežele je, da vzame v zaščito in da skrbi za ohranitev narodnih manjšin. V deželnem statutu za dolino Aosta, kjer živi francoska narodna manjšina, določa čl. 47, da je ta dolina za volitve v poslansko zbornico in v senat eno volilno okrožje. Podobno bi morali tudi ozemlje, kjer žive Slovenci kompaktno, združiti v posebno volilno okrožje, ki bi volilo enega ali dva poslance, čeprav bi obsegalo predele treh različnih pokrajin in ene same dežele Furlanija-Juljska krajina. Statut doline Aosta naj služi za zgled v tem pogledu pri sestavljanju statuta nove naše dežele. Mi beneški Slovenci se bomo skupaj borili s tržaškimi in goriškimi Slovenci za zastopstvo v deželnem svetu in v italijanskem parlamentu.

Enakopravnost je naš edini program

Ukup bomo torej živeli mi s tržaškimi in goriškimi Slovenci v eni sami deželi. Z njimi imamo iste politične cilje, da bomo enkrat enakopravni s italijanskimi državljani. Pri nas še marsikdo ne more kajrati, da nismo enakopravni v Italiji, čeravno smo eni in drugi italijanski državljani. Italijani imajo svoj jezik in ta ima svoje pravice v šoli, v uradu, vseh, mi imamo svoj jezik in ta nima nikjer nobenih pravic. To velja tudi za gospodarske razmere. Dokler mi kot italijanski državljani ne bomo dosegli enakopravnosti, bomo zmeraj reveži in zapostavljeni. Vsa »italianità« nam do zdaj ni pomagala in nam tudi v bodoče ne more pomagati. Le kdor je enakopraven, lahko doseže izboljšanje. Tudi tržaški

in goriški Slovenci niso še enakopravni, toda vsaj v nekaterih stvareh so dosegli enakopravnost z Italijani in zato jim je boljše kot nam. Tržaški in goriški Slovenci so pametni in nič ne dajo kot nekateri naši beneški Slovenci na fraze »italianissima« in »millenaria italianità delle valli di Natisonea«, ker vedo, da to ne drži, da takšni frazerji lažejo in se skrivaj smejejo naivni creduliteta nekaterih naših ljudi. Bodimo taki kot tržaški in goriški Slovenci: Najprej enakopravni za državljansko mizo!

Jasen, pošten in državljansko lojalen mora biti samo en sam program združenih tržaških, videmskih in goriških Slovencev: Enakopravnost na vseh linijah, na vsej črti z Italijani!

Slovenci Nadiške doline skozi stoletja

Nas nediških Slovencev je zmeraj več. Zal nam je za tiste, ki bi želeli, da nas bi bilo zmeraj manj. Res pa je, da nas je doma zmeraj manj in po svetu zmeraj več.

Danes bomo našli nekoliko števil, ki kažejo, kako smo mi beneški Slovenci rasli skozi zadnjih 400 let, počasi pa gvišeno.

Vincenzo Bollani je leta 1588 štel, da je na čedajskem teritoriju 80 občin s 13.458 prebivalci. Od teh je bilo beneških Slovencev 2.569, ki so živeli v 30 vaseh v hribih in v 6 vaseh v ravnini.

Sedem let za tem je našel leta 1595 Domenico Bon na istem prostoru 14.000 oseb in od tega 2.700 v »Schiavonias«, kakor so takrat imenovali Beneško Slovenijo.

Štiri leta za Domenicom Bonom je dal leta 1599 šteti ljudi Alvise Marcello, ki je našel kar za dvatisoč manj ljudi na istem prostoru, nas nediških Slovencev pa kljub vsemu za 700 oseb več, in sicer kar 3.400.

Takrat še niso poznali ljudskih štetij kot jih sedaj imamo vsakih deset let. Beneška republika je imela svoje prvo ljudsko štetje šele nekaj desetletij preden je propadla. Leta 1766 je prvič štela ljudi po farah svojega ozemlja. Vasi Bregin in Logje, ki sta sedaj na Unejskem in sta bili svoj čas pod Avstrijo, sta takrat spadali še pod beneško republiko in so jih šteli kar vkup z nami. V našem šempeterskem okraju so našli takrat, leta 1766, 9.645 ljudi.

Leta 1797 je beneška republika propadla in prišla na njeno mesto Avstrija. Ta je štela leta 1802 svoje prebivalstvo in našla v šempeterskem okraju 11.477 oseb.

Pod Napoleonom je naša dežela spadala od leta 1806—1814, to je osem let pod Francijo. Francoska uprava je združila Čedad, Špeter in Fojdo v en departament, po katerega so spadale tudi vse vasi kobarškega kota od Breginja do Starega sela in še Livek po vrhu.

Avstrija je po hudih, skoro dvajsetletnih vojskah z Napoleonom spet štela svoje prebivalce, da bi ugotovila, koliko ljudi je prišlo prek z ognjem, mečem in lakoto. In res je že leta 1815, takoj po sklenjenem miru s Francozi štela svoje ljudi in našla v šempeterskem okraju samo 10.450 duš, torej za 1.027 manj kot pred 13. leti v ljudskem štetju leta 1802. Zatem so se vrstila še precej redna razna ljudska štetja, in sicer še dve pod Avstrijo leta 1836 in leta 1846 ter pod Italijo leta 1871, 1881, 1901, 1911, 1921, 1931, 1936 in končno zadnje 1951.

Šempetrski okraj skozi stoletja

Šempetrski okraj je srce Slovenščine, tu nas živi največ Slovencev, tu imamo sedem čisto slovenskih občin, tu so nadiške doline s svojim čisto slovenskim prebivalstvom. Meje šempeterskega okraja

POMLAD PRIHAJA V DEŽELO

so se sicer nekoliko menjale v zgodovini: nekoč so bile neke vasi z Unejskega v šempeterskem okraju in tudi nekatere vasi na oni strani Idrijce, kot n. pr. Mirnik, Golobrd, Škrijevo so še spadale pod naš šempetrski okraj. Toda v glavnem je površina šempeterskega okraja ostala skozi 400 let ena in ista. Zato je za nas zanimivo, ko vidimo, kako je prebivalstvo šempeterskega okraja, srce Nediške doline raslo skozi stoletja do napoleonovih vojsk, nato padlo leta 1815 in spet raslo skozi celo stoletje do konca prve svetovne vojne, ko je spet padlo in pada od takrat neprestano pri vseh ljudskih štetjih do današnjih dni.

Šempetrski okraj je imel skozi stoletja naslednje število prebivalstva:

1. 1588	2.569
1. 1595	2.700
1. 1599	3.400
1. 1766	9.645
1. 1802	11.477
1. 1815	10.450
1. 1836	13.493
1. 1846	13.658
1. 1871	14.051
1. 1881	14.239
1. 1901	15.699
1. 1911	17.291
1. 1921	16.232
1. 1931	15.108
1. 1936	14.799
1. 1951	13.981

Šest let je že preteklo od zadnjega

V Gorjanih volitve 5. maja

Videmska prefektura je določila, da se bodo vršile občinske volitve v Gorjanih dne 5. maja t. l. Rok za predstavitev list kandidatov poteče tako 5. aprila.

V kolikor vemo bodo predstavili dve listi, ki sta pa obe brez politične barve.

Občina Gorjani, kakor znano, je jezikovno mešana občina Slovencev je tu približno 30% in so razkropljeni po telih vaseh: Breg, Fratiči, Podkras, Ovšje in Filipan. Slovenci telikrat ne bodo volili,

ljudskega štetja iz leta 1951 in že čez štiri leta bomo imeli novo ljudsko štetje. Ko gledamo vsako pomlad reke naših ljudi, ki hite s corrierami na železniško postajo v Videm in ko gremo po hišah naših vasi, konstatiramo, da je pri nas še zmeraj dosti otrok, da je pa ljudi kljub temu zmeraj manj. Med številom ljudi, ki so popisani pri nas z rednim bivališčem kot residenti in med tistimi, ki so ob ljudskem štetju še navzoči, present, je zmeraj bolj velika razlika. Zmeraj manj je navzočega prebivalstva in, kar je še slabše, tudi residentov je od štetja do štetja manj. Pred 110 leti, leta 1846 nas je bilo v šempeterskem okraju 13.658, sto let kasneje, v ljudskem štetju pa komaj 13.981. V sto letih se torej nismo nikamor zganili. Rastle pa so mesta Čedad in mesta vsi ostali po Italiji. Po hribih pa nas je zmeraj manj, ne samo v Beneški Sloveniji, ampak tudi v Karniji, v Valcellini, na Unejskem, v gornji soški dolini v Kobaridu, Bovecu in Tolminu.

Medtem ko nas je doma zmeraj manj, nas pa je od zunaj, vsi od svetu zmeraj več: zmeraj več nas je v Čedadu, Vidmu, Ahtenu, Fojdi, Premariacu, Purgesimu, Moimacu, Povolettu in drugih krajih sosedne furlanske ravnine. Enkrat se bomo morali tudi tam prešteti, koliko nas je. In biti nas mora zraven tistih v naši domači deželi še precej tisoč zraven.

Taki so želeni ekonomski zakoni, ki nas silijo tja, kjer je boljše in lažje življenje.

Blagovna izmenjava med Italijo in Jugoslavijo

V januarju je bilo na osnovi trgovinskega sporazuma podpisanega v Vidmu izdanih lepo število obrtnic za uvoz ali izvoz blaga v obmejne kraje, določene v omenjenem sporazumu. Iz spodaj navedenih števil je razvidno, da je bilo več uvoženega kakor izvoženega blaga.

V Italijo so namreč v januarju uvozili s 56 izdanimi obrtnicami nič manj kakor za 69.302.840 lir blaga, predvsem je bilo: les, parketi, drva, maslo, jajca, perutnina, svinjsko meso, salami, cement, mlečni izdelki in drugo razno blago.

Iz Italije pa so izvozili blago v vred-

nosti 57.177.794 lir, za kar je bilo potrebno izdati 31 obrtnic. Tukajšnji trgovci so v glavnem izvozili: nadomestne dele za vozila, električen material, tkanine iz lanu, razne drogerijske predmete, pisalne in računske stroje ter druge predmete.

Stanje avtonomnega kompenzacijskega računa je sledeče: saldo je 31. decembra 1956 znašal 270.238.183 lir, sprejeta plačila od 1. januarja znašajo 71.077.162 lir, izvršena plačila od 1. januarja pa 55.009.239 lir. Saldo je 286 milijonov 296.106 lir.

FOJDA

KONČNO USE NAŠE VASI POVEZANE
S CJESTO AN DOLINO

To nje dougo od tega, ke so finili koštrucion cješte, ke na peje u Podčerkev, Pedrožo an Vile. Sadá naše gorske vasi so use povezane z dolino z dobro kolo-uzno potjo. Če ve pogledamo nazaj de-sat ljet, kar to nje bo gorske vasi še, ke na boci povezana z dolino s cjesto, muo-remo spoznati, ke smo zarjes zlo progredi-li. H temu muormo dološiti, ke ne ba po ti zadnji ueri napejana še električna luč, ki prej je njesmo imjeli. A to nam marča to najbuj importanto: djelo par svoji hiši ali u njeni bližini. Našje judje, na želost tej usi judje od gorskih vasi Furlanije, no muorejo culico se zavezati an iti po svjetu se služiti kos kruha zase an za famejo. Zatuó no bi muorli, anjelé, ke so nardili cješte, pensati za hor postavi-ti kako inštrucijo tu naših krajih u katjeri naj bi naše judje djelati an hodili usaki dan na svoj duom spat.

AHTEN

A njesmo še mi na tjelem svjetu?

Kako to se živi tu našjem kumunu, za jo povjedati rjes, naš žurnal fin donás e zlo malo pisu. Dnako so nardili še dru-zji žurnali. E pur to nam se zdi, ke naš kumun za njega importanco u bi ne muoru beti tekaj uzabjen. Začnimo: ah-tenski kumun u šteje cjerke 3350 judi, od tjeht to je 1300 Slovenje, ki so razde-ljeni po tjehtih vaseh: Malina, Porčinj an Subid. Slovenje tu našjem kumunu to je itako 40%.

Tu kumunu kako smo mi Slovenji ra-prezentani? Zlo slabo. To je rat, ke ve povjedajmo, ke ta na dan procent de 40 tu našjem kumunu to nje nančej d'negá impjegada, ke u zněj po slovejski ali po našjem. Nančej dan impjegad u nje taz našej vasi Usjeh ukup, impjegadi tu kumunu, to jñh je sedam. Bal to bá za-rjes dná jušćija, naših to bi muorio be-ti u proporcjon judi slovejskega jezika, ke to je tu našjem kumunu, tuó to se pravi najmanj dva do tri impjegada.

Konsej kumunal u je kompošt od 20 može razdeljeni takolé: 7 iz Rekluža, 6 iz Ahtná, 3 iz Subida, 3 iz Maline an 1 iz Porčinja. Naše gorske vasi, tuó so vasi, kjer no čekarajo po naše, no majó takó-viš 7 konsiljerju, dva od njih so tu žun-ti. Tle ve se ne moremo lamentati, rapre-žentanca slovejskih vasi na je rat pro-porcjonal. A kuó to vejá, ke ve imejmo 7 može tu našjem konseju, če no ne vidi-jo, ke tu kumunu no djelajo tuó, ke no čé impjegadi, ke so usi iz Ahtna an Re-kluža.

Vidimo anjelé kake so kondicijoni eko-nomike. Tle so žalostne predusem za naše ljudi, ke no žive tu Malini, Porčinju an Subidu. Tu ešeljm kumune ve ma-mó cjerke 1000 emigrantov. Od tjeht to je več kuj pčú, ke so iz slovejskih vasi, ita-ko, ke ve moremo rejči, ke Slovenji ah-tenskega kumuna so za 40% po svjetu s trebuhom za kruhom.

Za kaj časa to bo mogli iti indavant še na tle vižo? Tuole bi tjeht rade naše judje čuti od našega šindika, ke za jo povjedati rjes, u itikaj malo prokurá za svoj kumun.

ČEDAD

UMRLA JE UČITELJICA TRINKO
ROZA

Nahitroma je umrla učiteljica Roza Trinko, stara komaj 57 ljet, nečakinja pokojnega mšgr. Ivana Trinka - Zamejskega. Pogreba se je udeležilo dosti ljudi, saj je bila ranka dosti ljet uzgledna učiteljica stotinam otrok. Ranka gospa je učila več ljet tuó u Čepatiščah an zatuó je tudi Čepatiščani niso pozabili spremi-ti na njeni zadnji poti. Sorodnikom drage ranke izrekamo naše sožalje.

POROKE. Mjesca marca so se poročili tle:

Tesar Italo Marinič iz Čedada z Mul-ler Anó iz Francije; delavec Alessio Leo iz Čedada z impjegado Vasin Giselo iz Monetter - Mornex (Francija); šofer Na-dalutti Anton iz Čedada z Bosco Lucio iz Premariacca; mehanik Danielis Alceo iz Čedada s Sirk Nives iz Pavie di Udine an kovač Giolotti Giancarlo iz Čedada s frizerko Eldo Zuccolo iz Čedada.

SOVODNJE

U BRDCI SO RAZŠIRILI ŠUOLO

Ker je bla dosedanja šuola u Brdci sla-bo urejena an zlo tesna za tarkaj šuolskih otrok, so že dougo časa djelali načrte, de bi jo razširili an modernizirali. An rjes, do tega je tud paršlo. Zdržili so se usi poglavarji družin an dali brezplačno pomučer par djelu. Takuó so z malimi

REZIJA

Letos bo dokončana strokovna šola

V našem listu smo že večkrat pisali o strokovni šoli, ki jo grade v Ravenci. Zgradba je sicer že dodelana, a manjka vsa notranja oprema. Domači župnik, ki je upravitelj te šole, se trudi na vse načine, da bi zbral potrebno vsoto, ki bi zado-stovala za vse potrebe. Domačini, ki so pri gradnji ogromno pomagali, so v teh dneh zbrali še pol milijona lir; vsak je rad prispeval nekaj za šolo, saj se bodo v njej učili mladinci raznih poklicev in s

tem se bo izboljšalo življenje. Kakor se sliši, bodo poučevali štiri poklice in učna doba bo trajala tri leta. Če bo po-tekalo vse tako, kot predvidevajo, se bo šola odprla že letošnjo jesen.

TEŽKOČE OBCINSKE UPRAVE

Še nikdar ni bila naša občinska uprava v tako veliki stiski kakor letošnje leto. Na noben način ne more uravnovesiti bi-lance, stroški za javna dela so bili zelo veliki, dohodki pa neznatni. Prejšnja le-ta je dobila občina letno okrog 10 mili-

PRI VODNJAKU

Jonov lir za sečnje občinskih gozdov, le-tos bo pa dobila le pol milijona, ker ni kje več izsekavati. Zato je župan zaprosil vlado, da bi prispevala za uravnoveše-nje bilance, kajti gozdovi so se prekomer-no izsekavali za časa vojne.

SMRTNA KOSA

Umrl je v starosti 82 let Dominik Chi-nese. Vsa dolina ga je poznala pod ime-nom »vojak iz Aquae«, kajti mož je resnič-no bil tam v vojski pred 60. leti. Zelo rad je obujal spomine na tiste težke čase in ljudje so ga vedno z zanimanjem poslušali. Zlahtni ranjkega Dominika izrekamo naše sožalje.

BRDO

20 milijonov lir za nove škuole

Zvjedeli smo, ke governo u čé dati na-šemu kumunu 20.000.000 lir za koštrucion novih škuol u Brdu, Njivici an Muzcu. Kumun u čaka, ke no dejta soue za nar-diti škuole še u Podbrdu an Zavrhu, ke no čé koštati cjerke 13.000.000 lir. Dje-la no bi se muorla začeti že letošnjo ve-lazem.

KONSEJ KUMUNAL

Dne 24. marca so mjeli naše konsejir-ji 'dno riunjon strordinarjo. Ta na tej riunjoni so aprovali novo tarifo za riser-vo od čače našega kumuna, prožet ko-štrucion zadnjea kosa cješte, ke ne veže Završ s Prjesako; zatjem so zbrali še puošt, kje na majó beti narete nove škuo-le tu Muzcu an ta na Njivici. Nazadnje e konsej kumunal nominú še komišjon kumunal, ke na čé verifikati kaj judi to par nas djela tu agrikulturi, tuó zavoj taá za je lenkati tu mutuo agrikulo.

DRŽAVNI PODTAJNIK CECCHERINI
E NAS PARSU' LEDAT

Pretekli tjeht, akumulacij an naše-ga šindika, e oledu naše vasi onorevole Ceccherini, podsekretar ministrstva za državne udeležbe (Ministero delle Parte-

GORJANI

17 MILIJONU ZA NOVO ŠKUOLO

Naši judje so z velikem veseljem spreje-li noticijo, de je governo dodelilo 17 mili-jonu lir za narditi novo škuolo u Gorja-nih. Ta cifra na e rat velika za narditi an furniti nove lokale za škuolo.

OROVA POROKA U FLIPANU

Pretekli tjehtna sta feštežala orovo po-roko 73 ljetna Sglarovello Marija an 78 ljetni Moro Dominik iz Filipana. Sta-ri par je 'dan tistih koranin, ki sta kon-servala še do donás svoj materni jezik. Tej, ki to e znano, so u Filipanu u današ-njih. dneht le še rjedki, ki no čekarajo po slovejski. Slavljancema ve auguramo, ke no živita še dosti ljet u zdravju an le-griji oku svojih dragih.

SV. PETER SLOVENOV

KORS ZA KMETE

Videmski kmetijski organi so odprli u špetru kors za mlade kmete, ki bo traju mjesec dni. Na tjem kursu bojo učil mo-derne metode za obdjelovanje zemje an kakuó je trjeba runat z živino, de par-naša več dobička. Do sadá se je upisalo kajšnih 40 puobov, prú bi pa bluó, de bi jih bluó več, saj jim ni nimar dana takuó ljepa okažjon, de si pardobijo znanja, ki ga nucajo, de izbuojsajo gospodarstvo.

DJELALI BOJO NOVE HIŠE

Kamunska komišjon za djela je na svo-ji zadnji seji odobrila dva prožeta za ko-štrucion dveh privatnih hiš, adno u Špe-tru an drugo u Petjahu. Poleg tega je komišjon dala tud pet licenc za poveča-nje an gradnjo butjeht.

KORS ZA TRAKTORISTE
U TARPEČU

Provincijalni agrarni inšpektorat bo u tjeht dneht organiziru u Tarpeču kors za oranje s traktorjem. Na tjem kursu bojo učil kakuó se nucajo puojski motorni stroji an poleg tega bojo lahko zaintere-sirani imjeli okažjon, de ušafajo patent za voziti traktor.

U NAUKULAH BOJO POSTROJIL
VODOVOD

Rjes je, de je naša vas majhna, šteje komaj 42 ljudi, ki formajo 10 družin, a zavoj tega bi kamun ne smú nas takuó pozabjati. Bli smo brez vodovoda an usak si lahko predstavja kakuó smo muorali tarpjeti zavoj tega. Potlé smo si sami na naše špeže z velikim trudom napejali vo-do an tud skarbjeht smo za vodovod use do donás, kar nas je koštalo dosti. Vodo-vod je postú star an denarja njemamo, de bi ga generalno postrojili. Zaprošili smo kamun, de naj tud nas vidi an naj poskarbi za tisto uprašanje, ki ga je u drugih vaseh kamuna že zdaunaj rešil. Na lice mjesta je paršú naš šindik, de si je ogledu vodovod an nam je objubu, de ga bojo postrojil na kamunske špeže. Tro-štamo se, de tuó ne bojo samo objube.

ZVONIK U GORENDEM BARNASU
U NAGOBARNOSTI

Zvjedeli smo, de je zvonik u Gorenjem Barnasu u veliki nagobarnosti, de se po-dere. Soudu za postrojiti zvonik ni an za-tuó se bo donás ali jutri višno podrú, če bojo še naprej zvonil. Zvonik je star an ga bi bluó trjeba narditi novega, a tuó se-vjeda koštá. Dokler ne pride od kuod

MOŽ V ZAPOTOKU PRED SVOJO
HIŠO

kajšna pomučer, bo mježnar parmuoran zvoniti manj ku more an še tuó nalahko.

ANAGRAFSKO GIBANJE

Mjesca ferbarja je bluó u našem ka-munu takole demografsko gibanje prebi-valstva: rodil se je adán, umrla sta dva, poroke so ble pa tri. Tjem podatkom kor parštjet še adno rjstvo an adno smart, ki so se zgodile izven kamuna. U kamun je paršlo 13 ljudi, odšla iz kamuna sta pa dva. Takuó je imeu naš kamun 28. 2. t. l. 1933 ljudi. Takuó lahko rečemo, de je številu ljudi u zadnjih petih ljetih padlo za 155, ne de bi par tjem štjeli kajšnih 100 ljudi, ki so paršli u naš kamun iz drugih krajev zavoj službe na Ištutu.

ZA ZAŠČITO RIBOLOVA. Na pobudo konzorcija za zaščito ribolova so zasejali u Nadižo okuol 15.000 iker postarvi. U zadnjih ljetih je nimar manj rib u vo-dah Nadiže an tuó je paršlo zavoj tega, ker je premalo guardianu.

PODBONESEC

SEJA ZADRUŽNE MLEKARNE
U TARČETU

Ob priliki 32 ljetnice ustanove zadruž-ne mlekarne u Tarčetu so sklicali občni zbor (assemblea ordinaria), katjerega so se udeležili usi sočiolni iz Stupce, Podbo-nesca, Špinjona, Brišč an Španjuta. Usi so potaril za predsednika mlekarne Mel-sa Evgena, ki je izvoljen za predsednika že četrtikrat. U svojem govoru je pred-sednik povjedu, de bo korlo mlekarne raz-širit an jo furnit z buj modernimi mak-nami. U ta namjen so že zaprosil kompe-tentne organe za pomučer, ki jih predvi-deva lec. Ker ta pomučer višno ne bo ri-fiutana an ker bo korlo poznati nove si-steme an naprave za predjelavo mljeka, je ob okažjoni sejma u Veroni šio tja 54 sočiolnu mlekarne. Tam so lahko vidli progres, ki ga parnašajo moderne mak-ne, kakršne bo ušafala u kratkem tud tarčetska mlekarne.

Izbuojsanje mlekarne bo višno velike-ga pomjena za naše vasi, saj bojo takuó naši mlekarski prodoti buojsi an se bojo zatuó tud buj uveljavili na targu.

SAMT SI BOJO ZGRADIL CJESTO

Dougo smo prosili naše kumunske or-gane, de bi nam zgradil cjesto, ki bi veza-la Tarčet z kamunsko cjesto, a njesmo nič otenjili, ker naš kamun ima nimar kajšno škuzo, de njema za tajšna djela soudu na razpolago al pa nas potroštajo, de naj počakamo. Ker pa nam je tista cjestá zlo nucna, saj po stari puojski po-ti ni mogoče voziti z vozovi, smo se zbrali usi vaščani skupaj an sklenil, de si bomo sami zgradil cjesto. Materjal za gradnjo cješte imamo par rokáh an dobro vojo tud an takuó si bomo lahko z malimi stroški nardili cjesto sami. Z djeli smo že začel an ne bo dougo, ko bo nareta. Še nimar smo tega mnenja, de darži prego-vor, ki pravi, de u unjoni je muoč, an tega se mi tudi daržimo.

Pred dnevi so v naši vasi gor postavli šest neon lamp. Nočne luči smo bli zarjes potrebni, ker naša vas leži glih ob cjesti, po katjeri vozijo automobili an korjere. Odkar je odprt mali obmejni promet se varši po cjesti tud ob nočnih urah pre-cej velik trafik an zatuó je prú, de je cjestá dobro razsvetljena.

ŠE O IMENU BENEČIJA

Spoštovani g. urednik!

V zadnji številki »Matajurja« sem čit-al z velikim zanimanjem pismo F. Cen-čiča o imenu Benečija in benečkih Slo-venih. Tudi jaz sem istega mnenja kot Cenčič; naši ljudje niso nikdar rabili za svojo deželó ime Benečija ali Beneška Slovenija. Pri nas v Nadiški dolini ime-nujemo našo deže'o »Slovjensčina« in samo pod tem imenom jo pozna vsak do-mačin.

— Italo Jereb —

G. Urednik!

Članek o avtonomiji, ki ga je zadnjič prinesel Vaš list, se mi zdi suhoparen. O tem važnem vprašanju bi se dalo nam-reč dosti razpravljati. Nisem tudi razu-mel kakšno stališče zavzemajo slovenski politični krogi na Goriškem in na Tržaš-škem.

Za nas Slovence v Videmski provinci je deželna avtonomija velike važnosti. Naša bodočnost, gospodarski in kulturni razvoj naše jezikovne manjšine odvisi prav od tipa deželne avtonomije, ki si jo bo zbrala Furlanija. Vladna stranka je pripravila osnutek statuta, in v kolikor mi je znano, ga je tudi predstavila pa-rlamentu, da bi ga odobril. V tem statutu ni govora o slovenski manjšini, ki živi v deželi.

Ali je mogoče, da bi pustili mi Sloven-ci, da bi se na nas kar tako pozabili? Saj je člen 6 republiške ustave, ki nam jam-či naše jezikovne pravice in se nanj za-to lahko sklicujemo.

In druge politične stranke? Ali ne bodo ničesar ukrenile? Ali je mogoče, da pu-stijo, da odloča samo vladna stranka gle-de vprašanja deželne avtonomije? Saj kr-ščanska demokracija, na srečo, nima ve-čine v parlamentu in bo morala iskati zaveznikov, če bo hotela, da bi bil njen načrt odobren.

— Anton Kusič —

Vstajenje lužiških Srbov

V Germaniji, blizu mest Berlina in Draždan živi majhen slovanski narod: lužiški Srbov, na ozemlju Gornje in Dolnje Lužice. Njihova usoda je podobna naši in zato hočemo danes našim bralcem povedati nekoliko o preteklih in sedanjih razmerah, v katerih žive lužiški Srbi.

Lužiški Srbi so zadnji ostanek polabskih Slovanov, ki so živeli ob veliki reki Labi, ki teče skozi Germanijo. Polabski Slovani so od 10. do 12. stoletja v hudih bojih poskušali pridobiti svojo neodvisnost, toda so podlegli pod ogromno številčno premočjo Nemcev. Edino lužiški Srbi so se ohranili, ker so živeli takrat v močvirnatih krajih.

Lužiški Srbi govorijo jezik, ki je podoben deloma češkemu deloma poljskemu jeziku. Čeravno so lužiški Srbi prav majhen narod, govorijo dva različna dialekt: gornje - lužiški in dolnje - lužiški dialekt, torej nekaj podobnega kot mi beneški Slovenci, ki govorimo v Nadiških dolinah en dialekt, v terski dolini drugi in v Rezijski tretji rezijski dialekt, pa smo vsi skupaj beneški Slovenci, ki govorimo tri slovenske dialekte.

150.000 lužiških Srbov

Koliko je teh lužiških Srbov? Preteklo je že več kot sto let, odkar jih Nemci štejejo v ljudskih štetjih. Od začetka, pred sto leti, so jih našli okoli 150.000, potem pa pri vsakem ljudskem štetju zmeraj manj. Leta 1925 so jih našli še 61.188, potem pa je prišel nacizem s Hitlerjem, ki ni hotel o lužiških Srbi ničesar slišati. Hitler s svojim nacizmom je propadel, lužiški Srbi so pa ostali, ker narod ne more propasti. Prav tako kot z lužiškimi Srbi se je godilo tudi z nami beneškimi Slovenci. Pri ljudskem štetju 1911 so nas našli 36.171, l. 1921 pa že manj, in sicer 32.932. Annuario statistico italiano za l. 1914 pa nas je našel kar 53.003 oseb s slovenskim materinim jezikom. Prišel je nato fašizem z Mussolinijem, ki je propadel in mi smo ostali, ker nočemo in ne moremo propasti.

MI, beneški Slovenci živimo v eni sami pokrajini: v videmski pokrajini, medtem ko so lužiški Srbi na slabšem, ker živi ena polovica v deželi saksoski in druga polovica v pruski deželi.

Žilava borba

Nimar se morajo lužiški Srbi boriti za svoje narodne pravice. Posebno hudo jim je bilo pod vladjo železnega germanskega kanclerja Bismarka, ker jih je hotel kar na kratko germanizirati, kar se mu ni posrečilo. Po prvi svetovni vojni, ki je bila Germanija premagana, so odposlali tudi lužiški Srbi svojo delegacijo na mirovno konferenco v Pariz. Ko so se delegati vrnili domov, so jih Nemci kar zaprili. Toda lužiški Srbi niso obupali, da bodo dosegli svoje pravice in so se obračali na takratno Društvo narodov v Ženevi. Dokler ni prišel Hitler na oblast, so

imeli svoja prosvetna društva, svoje časopise in izdajali knjige v svojem jeziku. Njihovi duhovniki so v cerkvi hranili in čuvali jezik naroda. Lužiški Srbi niso samo katoliki, temveč tudi protestanti. Priznati je treba, da so se duhovniki ene in druge vere borili za jezik lužiških Srbov v cerkvi. Hitler je odpravil vse jezikovne pravice lužiških Srbov in javnem življenju in v cerkvi.

Tudi v drugi svetovni vojni je bila Germanija spet premagana in lužiški Srbi so se spet začeli boriti za svoje narodne pravice. Poslali so v marcu 1947 memorandum na štiri zunanje ministre veseli na mirovni konferenci v Moskvi, v katerem se pritožujejo, da premagani Nemci nečesto popravijo krivice, ki jih je zagrešil nacizem. Pri tem ugotavljamo, da tudi pri nas po vojni oblasti še niso popravile krivice, ki jih je zagrešil pri nas fašizem na vseh poljih javnega življenja v Beneški Sloveniji.

Čudež po memorandumu

Eno leto po tem memorandumu so se nemške oblasti zganile in izglasovale v saksoskem deželnem svetu 23. marca 1948 in nato leta 1950 v brandenburškem deželnem svetu zakon o zaščiti pravic lužiških Srbov. Odkar sta stopila v veljavo ta dva zakona, je začelo novo življenje za mali lužiško-srbski narod. Oba zakona sta kratka in jasna. Če bi bila italijanska vlada resnično demokratična in enakopravna v svojih zakonih do nas beneških Slovencev, bi morala vzeti za zgled nemške zakone glede zaščite pravic malega naroda. Prinašamo za naše bralce in za italijansko javnost besedilo teh dveh popolnoma enakih zakonov:

Clen 1. - Srbo-lužiško prebivalstvo uživa glede jezika, kulturnega delovanja in splošnega svojega razvoja zaščito zakona in podporo države.

Clen 2. - Za srbsko-lužiške otroke se morajo ustanoviti osnovne in nadaljevalne šole s srbsko-lužiškim učnim jezikom; v teh šolah se mora poučevati tudi nemški jezik.

Clen 3. - Pri oblasteh in v upravnih uradih na srbsko-lužiškem in nemškem ozemlju mora biti dopuščena poleg nemškega tudi srbsko-lužiški jezik.

Clen 4. - Na narodnostno mešanem lužiško-srbskem in nemškem ozemlju se morajo vzeti v službo demokratični antifašistični Lužičani sorazmerno s številom srbsko-lužiških prebivalcev.

Clen 5. - Ustanovil se bo urad za srbsko-lužiško prosveto s sedežem v Budyšin, podrejen prosvetnemu ministrstvu, ki bo vodil in pospeševal srbsko-lužiško kulturo. Osebe bo imenovano na predlog priznane lužiško-srbske antifašistične organizacije.

Za obnovo srbsko-lužiškega kulturnega življenja in za njegov nadaljnji razvoj se bodo jemala finančna sredstva iz skupnih državnih fondov.

Clen 6. - Oblasti in uprave na jezikovno mešanem ozemlju so dolžne podpirati na vse načine srbsko - lužiške kulturne odnose.

Clen 7. - Ministrstvo za notranje zadeve in ministrstvo za prosveto bosta izdala odredbo o izvajanju tega zakona.

Pravice v vsakdanjem življenju

Kot noč v dan, tako se je spremenilo življenje za lužiške Srbe, ko sta enkrat izšla deželna zakona o zaščiti njihove narodnosti. Imajo osnovnih šol v lastnem materinskem jeziku, kolikor jih le hočejo. Seveda se uči v vseh teh šolah tudi nemški jezik, tako, da so jim odprta vrata v vse službe nemške republike. Dalje imajo višje šole v svojem središču Budyšin. Ker so popolnoma enakopravni z Nemci, jim deželna vlada vzdržuje gledališče »serbske ludove dziwadlo« in državno potujočo dramsko skupino »serbski statni ludowy ansambl«. V sodobnih kulturnih razmerah so vzrastle med njimi umetniki in pisatelji, ki imajo svoja društva: »kolo serbskih spisowelow in wumelcow«.

Lužiški Srbi izdajajo celo vrsto žurnalov, tako dnevnik »Nowa Doba«, razne liste za mladino, poseben list »Serbska šula«, iz katerega se uče spoznavati svoj jezik, ki je bil toliko preganjan v kanceliji in šoli. Katoliški duhovniki izdajajo svoj list »Katolski posol«, protestantski duhovniki pa list »Pomhaj Bóh«.

Mesta na ozemlju lužiških Srbov so naseljena z Nemci. V njih pa žive lužiški Srbi kot manjšina. Dve glavni mesti sta Budyšin, po nemški Bautzen in Chošebuz (Cottbus). V njih imajo lužiški Srbi svoje narodne domove, tiskarne in prosvetne dvorane. Lužiški Srbi so deloma kmetje, deloma industrijski in rudarski delavci. Njihovo število spet raste in so jih našli spet okoli 150.000. Ljudje se več ne bojijo priznati, da so lužiški Srbi, ker jih zato nihče več ne preganja. V političnih in državnih službah so lužiški Srbi na raznih položajih. Ker uživajo lužiški Srbi vse pravice in jih ščitijo posebni deželni zakoni, so najboljši državljani, zvesti svoji državi, nemški republikli.

Kdaj deželni zakon za nas?

Pri nas so že začela zbirati vodstva raznih političnih strank in sklepati o ustanovitvi dežele (regione) Furlanija-Juljska krajina s specialnim statutom. Nihče pri tem ne omenja narodnih manjšin — nas, beneških, goriških in tržaških Slovencev, kot to določa Ustava italijanske republike. V posebnem členu Ustave je predpisano, da ostane v veljavi zaščita jezikovnih manjšin, dokler ne bo ustanovljena dežela s posebnim statutom. V Beneški Sloveniji pa sploh še niso začeli z zaščito nas beneških Slovencev. Naš pokrajinski predsednik advokat Candolini se je leta 1945 zagnal z

Naši stari ljudski običaji

Enako je ženin, ki se je ženil drugam, moral pripraviti balo: obleko, šest rjuh, šest srajc, šest spodnjih hlač in tri do štiri pare čevljev. Te stvari je moral imeti poleg svoje dote. Za doto je kakšen hribovec prinesel polno nogavico zlatih napoleonov ali zlatih genovskih soldov.

Poroča se vrši v Beneški Sloveniji navadno ob sobotah. Balo ali banko pa peljejo na dom že dva dni prej. Ponjo gre ženin, kakšen sorodnik in še dva druga fanta. Na nevestin dom takrat povabijo nevestine sorodnike. Balo nabašejo na voz sorodniki. Novič ne sme robe videti niti se je dotakniti, tako navado imajo na primer v Lazah. Nevestina sestra, mati, ali prijateljica razloži čez osem dni balo. V Tarčetu naložijo voz kot »špalir«, da ima mizo. Balo odpeljejo okrog polnoči, da nihče ne vidi. Vprežejo konja ali dva vola. Vola morata biti dva, sicer ne bo sreče. Preden odpeljejo, stopi nevesta pred voz in naredi z bičevnikom po tleh križ pred živino. Ko balo odpeljejo stran, nekajkrat ustrelijo. Ob torkih bale nikdar ne vozijo.

Ce se nevesta moči v drugo vas, domači fantje zapro pot s hodom. Ženin mora plačati »štango«, navadno denar za nekaj litrov vina. Če novič noče plačati, mu nagajajo. Celovsraštvo lahko nastane iz tega. Zagrozijo mu, da ne bo imel sreče, zlasti če jim pregrajo poseka. Če se pa novič rad odzove in izpolni svojo dolžnost, mu voščijo mnogo sreče.

Ce se fant ženi na nevestin dom, mora tudi on dva dni prej pripeljati svojo banko. Ko banko naložijo, tedaj ponekod, dvakrat ali trikrat ustrelijo v opomin, naj bi se ne vračala več nazaj, ne fant ne blago. Ko novič svojo banko pripelje na nevestin dom, mora tam pustiti svoj klobuk. Taka navada je še na primer v Prosnidu in nekaterih drugih vaseh vzhodne Beneške Slovenije.

Ce se kdo poroči v terek, mu dajo zaničljiv naziv »torkaa«. Tudi letni čas je določen, namreč pust (zlasti debela sobota pred pustom), velika noč in september. V postu in adventu se poročajo, pravijo, samo vdovci, ki imajo slo.

Zvečer pred poroko gre nevesta pozdraviti vse bližnje hiše. Zjutraj pred poroko je najprej na ženinem domu slovo. Ob odhodu nekajkrat ustrelijo.

Navada je, na primer v Tarčetu, da je nevestin dom ob vratih okrašen. Dom je

znano pismeno obljubo nasproti nam, sedaj pa je ravno on tisti, ki bi nas najraje utopil v žlici vode. Mi pa ne bomo mirovali in se bomo dvignili v obrambo italijanske Ustave. Sram nas je kot dobre državljane Italije, da Nemčija glede zaščite narodnih manjšin daleč prekaša Italijo, ki se je nimar hvalila z demokratičnimi idejami risorgimenta. Prusi, ki so zmeraj preganjali druge narode, so nam s svojim postopanjem nasproti lužiškim Srbov postali zgled.

odprt. Ženinovi svatje gredo v hišo in ženin vpraša mater, če mu da hčer za ženo. Mati reče da in mu naroči, naj skrbi zanjo v vseh potrebah, na duši in na telesu, in naj jo ima za pravo ženo. Novič obljubi in izroči materi — tašči dar, navadno denar. Šele sedaj se gre nevesta oblačiti. Ženin mora namreč prej priti ponjo. Pred odhodom v cerkev sledi kratka gostija.

V starih časih so ponekod ženinu in svatom pred vstopom v hišo stavili več vprašanj. Vprašali so jih, po kaj so prišli. Ženin je navadno bil že poučen in pripravil in je odgovoril:

»Po zlato golobico!«

»Kakšno perje ima?« je sledilo vprašanje.

Ženin je imel s seboj kos nevestine obleke in je na vprašanje po barvi pokazal prineseni košček nevestine obleke. Potem so svate spustili v hišo, kjer so se z domačini pozdravili in so malo prigriznili.

Nadvse zanimiva pa je navada v nekaterih krajih, kot v Prosnidu, Ljesah, Hloidičih, Dreki, da tam, kjer se novič ženi na nevestin dom, gre po ženina nevesta. S seboj nese klobuk, ki ga je ženin pustil na nevestinem domu, ko je pripeljal balo. Ženinova mati vpraša nevesto, po kaj je prišla. Ta odgovori, da je prišla po to, kar je od bale ostalo še doma. Mati pravi, da so vse odpeljali, da nima ničesar sinovega več doma. Nevesta pa trdi, da še mora in mora biti kaj in da naj gre iskat. Mati gre in privede najmlajšega sina, ženinovega brata. Nevesta pravi, da ga ne pozna, in tudi klobuk, ki mu ga nevesta pome, ne pristaja. Nato gre mati še po druge brate, kolikor jih ima ženin, in pri vseh se ponovi, da jih nevesta ne pozna in da jim ne pristaja klobuk. Končno privede mati ženina. Nevesta ga spozna za pravega in mu posadi na glavo klobuk v znamenje, da bo on gospodar v njeni hiši.

Nevesta je včasih oblečena belo, največkrat pa ima obleko različne barve. Kakšna novica ima na glavi tudi venec. Ko odhaja nevesta iz domače hiše, meče otrokom in ženskam »konfete«, ženin pa moškim deli cigarete in cigare toskanke. Nevesta ima s seboj tudi družico »sestro«, ki je navadno njena rodna sestra.

V Lazah pelje nevesto k oltarju oče, če ni očeta brat ali kak drug ožji sorodnik. Šele pri oltarju izroče nevesto ženinu. Tudi ženina spremlja v cerkev mati ali kaka druga ugodna ženska.

V zvezi s poročnim obredom imajo v Beneški Sloveniji tudi nekaj praznih ver. Tako domnevajo v Lazah, da se bodo v zakonu kregali, če med obredom prižgane sveče preveč plapolajo. Pri terskih Slovincih pa verujejo, da je prav, če ženin ves čas med mašo kleči na robu nevestinega krila, ker se bosta potem dobro razumela.

(Se nadaljuje)

Pieri Zorut - pesnik Furlanije

(Ob 90 letnici njegove smrti 27.2.1867)

V Brdih, na skrajnem robu naše zemlje, v Ložah pri Dolenjah se je rodil največji furlanski pesnik. V starejšem rodu še živi njegov spomin, popularni poet mu je bil blizu po veselju značaju in po svojih originalnih spevih samostojni glasnik.

Poet Furlanije je globoko zaoral plod-

ne furlanske njive in zapel svojim rojake bakljo, ki je splamtela v furlanskih srh in osvetlila njihovo Patrio del Friuli. Furlani so se zavedli svoje samobitnosti in posebnega plemena, po milosti svojega ljudskega pevca, nosilca furlanske kulture — Piera Zorutija.

V Brdih mimogrede

V rojstni knjigi »Liber I Natorum ab anno 1760 cum 21 aprilis« slovenske fate Slovenske v Brdih zaberemo:

»Ex Lonzano die 28 Xbris 1792 Petrus Innocens Maria filius legitimus et naturalis. Illmi Dni Etoris filij defuncti Illmi Dni Petri Zoruti et uxoris ejus Illmae Dnae Hyacintae filiae Dni Petri Antonii Bonini Heri hora 16 natus, hodie baptizatus est a me Valentino Filigoi vic. S. Laurenti de Nebula.«

Pesnik Pieri je bil torej rojen 27. decembra 1792. Zorutijevi predniki so si po zakonskih zvezah znali pridobiti bogata plemiška sorodstva (Bojani, Della Torre), posedovali so hišo v Čedadu in pesnikov ded je tedaj pred 1792 kupil v Ložah, v občini Dolenje, manjšo graščino s sedmimi kolonskimi kmetijami. Zorutijevi so postali plemiči že 1737, vpisani v plemstvo starega mesta Čedada.

V tistem času in še dolgo pozneje do časa izpred prve svetovne vojne, so bile Lože popolnoma slovenske, kakor so bile tudi Dolenje čisto slovensko naselje ob reki Idriji doli do Jenkovega in Potrušnega. Lože z Dolenjami so zemljepisno v naravnem sklepu Brd in so danes po neprirodni meji odrezane od svojega organskega telesa.

V knjigi »Il Friuli Orientale — studi di Prospero Antonini, iz l. 1865 (torej še dolgo po Zorutijevem rojstvu) so pod »prospetti statistica« zbrani podatki o prebivalstvu na Goriškem. Na str. 692 pod »distretto Cormonslo«, ted. Kormoun, izkazuje občina Dolenje »popolazione di lingua slovena«: 1266 samih Slovencev in nobenega Furlana (podatki iz l. 1857).

Zorutijevi so torej imeli kolonske kmete — Slovence. Lože so furlanskemu pesniku le slučajnostna rodna zibelka kakor so slučajni rojstni kraji nekaterim tujim pisateljem po Slovenskem. Pierin — deč je rasel in se igral med slovenskimi otročadi in je gotovo v teh letih znal čebeljati tudi po briško. Iz detinstva se mu je vtrnil spominček na rodno zemljo v Brdih:

»E ciaris ches colinis, ciars chei práz che t agns de me' innocenze an' alegraz! cuan che une rose, un ucelit, un gri mi tignivin conté dute une di.

Prve nauke mu je dajal šlovenski vikar Valentin Sfiligoi, leta 1801 so ga dali v šole, v zavod Somaschi v Čedadu, kjer se je učil retorike, grščine, latinščine, pozneje pa je v Vidmu obiskoval dve leti

licej, ki ga je tedaj ustanovil Napoleon.

Pri Zorutijevih pa so nastopili težke gospodarske nepravilke. Zemlja ni donosala mnogo, poleg tega so kmetovalce tlačile vojne kontribucije. Zorutijevi so leta 1814 prodali graščino in pristave v Ložah plemiču Frisacco di Tolmezzo, pozneje je ta domačija večkrat menjavala gospodarje — Italijane z onstran Idrije. Danes so lastniki pofurlanjeni žnidarji v Dolenjah.

Uradnik, vojak, pesnik

Zorutijevi so obdržali le še malo posestvo ob Nadiži, kamor se je pesnik Pierin nazadnje umaknil.

Starši so mu l. 1810 poskrbeli službo uradnika praktikanta pri preturi v Passeriano, a že 1812 je moral v vojske v tedanjem kratkem Italiskem kraljestvu. Leta 1814 je nastopil službo pri finančni intendaturi v Vidmu, l. 1820 so ga imenovali kancelista s 400 forinti skromne letne plače. Še poprej l. 1817, si je vzel svojo Lucijeto za družico. Ostal je skromen uradnik do vpokojitve.

Trda je predla pesniku, toda ravno v teh letih preizkušnje je zapel o svoji sreči, o mladosti (Zoventut), o pomladi (Primavere).

»Ah, doncie Primavere, torne bieie, ti prei, torne sincere a consola cheste puane tiare: Ti olin tant ben, e tu nus ses tant ciare! O, vin bisugne di respirá il to fiat che da tanc' ains tu l'ais intosseat, di sinti pal Friul

Il ciant inamorat dal rusignul!

V širokem smehu, v polnem humorju, v sentimentalnih in satiričnih akordih in disakordih je izpel sebe, druge, svoj rod, svo Furlanijo.

V Vidmu, v svoji hiši — contrada dello Spagnolo, kjer je imel svoj življenjski in pesniški »focolare domestico« je 23. februarja 1867 izdihnil svojo globoko dušo, ob udeležbi »Accademiae Urbanae« in ljudskih množic so ga položili v občinsko grobnico.

Le rasti jezik materinski

»Che tu cressis, mari lenghe, grande e fuarte, se Dio ul! Che tu slargis la tò tende su la Ciargne e sul Friul.«

Jasna, čista se je Zorutijeva domovina razprostrla na obzorju od Soče do Karnskih Alp, od Livence do Krasa, do morja. Silni hudournik Tagliament jo reže na dvoje, a jo z obeh bregov prižema k sebi. Planinske živahne reke namakajo ravna polja med murvami in trtami, šlroke gladke ceste vežejo večje trge in vasi, pa se stekajo vse v furlanski metropoli v Vidmu (Udine). Razsežna pokrajina se slikovito odraža v kontrastu med snežnimi gorami in zeleno ravnino.

Koliko bojovitih narodov je prešlo furlansko zemljo, a nobena sila ni strla furlanske odpornosti. Ne Ogleje, ne Beneška Republika, ne Avstrija in niti ne Italija niso mogli spremeniti furlanske individualnosti in samoniklosti te dežele. Ravnotako je furlanski jezik kljuboval v vseh

Pretočite vino v drugo

Dnevi postajajo toplejši, toplota pa ne sme najti vina na legi, na drožjah. Drožij je sicer malo, ker ste glavne odstranili s prvim pretakanjem, a nekaj lege je vendar. Nevarnost je, da bi ta lega začela pod vplivom toplote gniti, vino bi se zmotilo in če posoda ni dobra, bi se vino lahko spremenilo v zavrelco.

Višja toplota pospešuje tudi razvoj kvasovih bakterij in v toplih mesecih se vino prav rado skisa. Zato pa boste pri tem, to je drugem pretakanju, postopali takole:

Pred pretakanjem boste v kleti zažgali nekaj žvepla, da se klet tako razkuži.

Ce je vino popolnoma zdravo, potem ni potrebno pretakati na zraku, temveč s sesalko, s pumpo. Seveda je treba pretakati vino vedno v zažveplan sod.

Ce pa vino še vedno ni stanovitno, če na zraku spreminja barvo in postaja motno, potem mu morate pred pretakanjem dati na vsak hektoliter po 12 do 15 gramov metabisulfitu in nato po 10 dneh pretočiti na zraku.

Ce pa je vino še sladko in bo gotovo konec aprila ali v začetku maja začelo vreti, potem ga ni treba pretakati v drugo, pač pa mu dodajte menososinec — eno kocko na hektoliter, ki bo varovala vino pred kisanjem, cikom.

Ce pa je vino sladko — kislo, potem je samo za domačo rabo in takemu vinu morate dati menososinec, da se še bolj ne skisa. Takemu vinu bi morali dati vsak mesec po eno kocko menososinec na hektoliter.

Koristni nasveti

ČRVE IZ POHIŠTVA preženete takole: enake dele kuhinjske soli, pelinovih listov, gorčičnih zrn in popra zalijete s kisovo esenco in pustite nekaj časa stati. Nato pomočite v to raztopino cumjo, s katero večkrat zbršete pohištvo.

PREREZANO LIMONO dolgo ohranite svežo, če jo položite na krožnik, na katerega ste vili malo ostrega kisa. Limona mora biti z odrezano plastjo navzdol.

ČESEN, ki ste ga olupili, ne režite na koščke, marveč ga stlačite. Če ga boste nekoliko posušili, ga boste še lažje stolkli odzroma zmečali. Zmečkanega česna ne puščajte na deski, ker sicer bi ta vpila njegov sok.

BAKRENI PREDMETI bodo dobili ponovno lep sijaj, če jih boste prekuhali v raztopini vinskega kamna.

RAZPOKE MED DEŠČICAMI, lahko zakitate. Kit dobro pregnetite z malo tople vode, nakar zadelajte špranje.

MLEKO SE NE POKVARI HITRO, če ga čimprej zavrete ali vsaj segrejete do 80° in da mu dodaste malo sode bikarbone.

časih raznoterim tujim navalom in vplivom.

Krepka, zgovorna furlanščina ni podlegla silnim elementom drugih jezikov. Odkod ta njena moč? Ali je furlanska govorna samostojen jezik ali samo dialekt? Učeni Ascoli jo uvršča kot sedmi jezik zraven italijanskega, francoskega, španskega, portugalskega, provenčalnega in romunskega. Njen izvor naj bi bil retoromanski - ladinski v Toscaninu, v tesnem sorodstvu z današnjo književno furlanščino, ki vzdržuje svojo jezikovno individualnost. Šeststisoč ljudi govori ta originalno klasični jezik.

Kako je pravzaprav nastala in se ohranila furlanščina? Za to časa Rimljanov se je prvotno prebivalstvo pričelo romanizirati, pozneje so se Langobardi pomešali z avtohtonim ljudstvom, da se je njihov jezik zli v domorodnega, dalje so nemški fevdalci z mogili svojimi doseljenci vtisnili zemlji tuje oblike, svoje običaje in nazore. Tako hočejo razlagati, da se je furlanski jezik razvijal v prevzemanju vseh teh heterogenih elementov, kar se odraža tudi v značaju furlanskih ljudi, v širini njihove zgovornosti, v resnobnosti in melanholiji njihove miselnosti. Toda furlanščina v sladki mehki izgovorjavi teče kot vesela muzika in doni kot glasna popevka na dolgo in široko.

Furlani so svojevrstni, povsem različni od svojih sosedov Benečancev. Odlikuje jih poštenost, odkritost, dobrosrčnost, veselost. Morda nimajo italijanske gibčnosti, umetničenja, priljubljenosti, vendar njihova umirjenost, razumnost nas pribli-

Sadite topole

Znano je, da topoli zelo hitro rastejo in dajejo v kratkem času sposoben tehnični les (hlodi za luščenje, hlodi za vžigalice, hlodi za žago, celulozni les itd.) in da so edino topoli sposobni, da v kratkem času po saditvi (15 do 20 let) že začno dajati redne dohodke, ki so na primernih tleh in ob primerni negi lahko večji od katerekoli druge poljedelske kulture.

Kje naj sadimo topole? Topoli najbolj uspevajo na globokih, rahlih in svežih tleh. Zelo dobro uspevajo ob tekočih vodah in zato jih sadimo ob bregovih rek in potokov. Tla morajo biti vlažna, toda ne stalno zamočvirjena ali skoraj celo leto poplavljen. Vsaka vrsta topola zahteva nekoliko drugačna tla in druge prilike, zato pri morebitnem neuspehu s saditvijo ene vrste topola pri naslednji saditvi uporabite drugo vrsto. Izbira je velika.

Kako naj sadimo? Topole navadno sadimo s potaknjenci. To so odrezki enoletnih poganjkov, ki so na obeh straneh odrezani, dolgi 18 do 20 cm in debeli od 5 mm do 1 cm. Spodnji rez mora biti tik pod popkom, zgornji pa tik nad njim. Režemo jih z ostrimi škarnjami. Do saditve jih zakopljemo v pesek in jih do 10 cm debelo pokrijemo. Pozimi narezani potaknjenci poženejo spomladi več korenin od tistih, ki jih narežemo spomladi. Potaknjence sadimo navadno le v drevesnici ali pa na zelo rahla, odkrita tla tudi v polju.

Pripravite opornike za trte

Oporniki za trte so zelo dragi, zato pa naj jih vinogradnik pripravi tako, da bodo vzdržali čim več časa. Kdor pripravlja cementne stebre, da je potrebno v sredini stebra železo v obliki palice ali debele žice. Tudi z lesenimi koli je treba ravnati pravilno, da trajajo več časa.

V prvi vrsti se priporoča, da jih karbonizirate ali zogljenite, kar pomeni, da je treba ožgati oni del, ki pride v zemljo. Dobro je tudi, če jih olupite in kakih osem dni namakate spodnjo tretjino dolžine v 3 do 5% raztopini modre galice (na 10 litrov vode 300 do 500 gramov modre galice brez apna), nato pa še dva dni v apnem mleku (na 10 litrov vode pol kilograma apna). Ravno tako dobro je, če olupite kole in spodnje dele namažete vsaj dvakrat s kakšnim karbolinjem. Za to je dober tudi »neodendrin«, za mazanje pa navaden čopič.

Od villotte do poezije

Furlanščina se je razvila v književni jezik. Furlansko pismo zasledimo že koncem 2. stol. in dalje najdemo spise, molitvenike, javne in zasebne listine, notarske zapise in podobno vse v ladinski furlanščini. V ljudstvu je odmevala narodna pesem »la villotta« in so živele pripovedke, bajke, legende z bujno fantazijo - domišljijo. V 16. stol. zapoje tudi prvi furlanski poet Ernes di Colloredo in izda svoje rime v rokopisu, pozneje 1785 še tiskane, za njim so se oglašali še drugi, ki so prislunili furlanskim sladko vabečim Muzam. Toda še vedno je prevladovala »la villotta«, originalna, dostopna, neomejana kakor še danes vsepovsod spričuje furlansko životvornost, samobitnost in najraje opeva mlada srca.

»S' o savessis, fantacinis
ce che son pinsers d'amor!
A si mur, si va sot tiare,
e anclamo s' sint dolòr.«

V pesmih, v pripovedkah, legendah vedno bolj zaživljajo furlanščina, v besedi očuščujoča, da se literarno razvija in pridobiva svoje lastno mesto v literaturi. Bili so začetni vzponi. Tedaj pa stopi na furlanski Parinas — Pieri Zorut, ki doseže vrhunec.

Zorutijev čas

Furlanski poet je svojo življenjsko kariero in dobo svojega ustvarjanja zaključil 1867, pred 90 leti, torej ves čas pod avstrijsko vladavino in komaj eno leto pod zedinjeno Italijo, ki je 1. 1866 pridobila tudi Benečijo. Pieri Zorut je bil avstrijski finančni kancelist. Ob propadanju posestva je moral vzdrževati še sina Ettore, ki je študiral medicino v Padovi, a mu je umrl 1. 1861, za njim 1866 še žena Lucija. Poleg tega so ga mučila telesne nadloge revmatizma. Toda vse to je veseli pesnik prenašal z bridkim nasmehom:

»Coragio Primavera!
Tu ás pavéis, rusingnùt, rosis e flors,
Tu ás zefrit d'aur matine e sere
Che al va spandint odòrs.
Infìn dai cons, tû ás dut:
se non ti mancin bés come a Zorùt.«

V Vidnu, v kavarni »Manegas«, v kavarni »Meneghetto« in v lokandi »Di Plet« se je shajal z literati in intelektualci, pa je pri veselim omizju stresal šalje furlanske rime. Klicali so ga »lustrisina« in sior Pieri je bil res »presvetle veseljak, družabnik, poštenjak.

»La bale che si clape lá di Plet,
é une bale di onór e di comét.«

Pesnik židane furlanske volje je živel med dvema revolucijama, med francosko 1797 in avstrijsko 1848 in je dočkal osvoboditev svoje Domovine, toda v njegovih

precejšen del korenine v nenasuto zemljo. Medtem ko drugim sadikam škoduje namakanje v vodi, topolove sadike pred saditvijo (največ 24 ur) lahko pustimo v tekoči vodi. Sadika mora biti posajena za 20 cm globlje kot je rastle v drevesnici. Ranjene ali predolge korenine lahko obrežemo z ostrim nožem. Prav tako lahko obrežemo debelejšje veje v krošnji, vendar nikdar ne tik ob deblu, da je rana čim manjša. Boljše pa je, da sadike čim manj obrežujemo, ker bo tako hitreje in boljše rastle.

Kot pri vsaki saditvi, velja tudi za topole, da naj se sadike čim prej posadijo, ko so že izkopane. Veter, sonce in mraz škodujejo vsaki sadiki in tako tudi topolu. Jamico je treba dobro zasuti, prst se mora dobro sprijeti z vsemi koreninami in koreninami, ki pa se pri tem ne smejo poškodovati.

Preden sadite krompir

morate po 2 do 3 koščke saditi skupaj v eno jamico.

6. Ni treba, da so narezani koščki enakolično veliki, potruditi se morate, da bodo imeli enako število očesc.

7. Režite gomolje toliko časa pred saditvijo, da se prerezi dobro osuše. Na prezu naj se naredi čvrsta plutovinasta kožica, ki preprečuje okužbo v zemlji.

8. Sorte, ki rade gnijejo, ker imajo veliko vode in malo škroba v sebi, ni dobro rezati. Bolje je posaditi cele gomolje.

9. Koščke z manjšim številom očesc sadite na ožje razdalje.

Ce na primer cele gomolje sadite na razdaljo 60×40 cm, posadite koščke z 2 do 3 očesci na 60×30 cm, a koščke z 1 do 2 očescema na razdaljo 60×25 cm.

Krompirjeve cime so strupene

V jeseni pospravljen krompir začne kaj kmalu kaliti, ako je shramba topla. V hladnejših kletih čez zimo, posebno na pomlad, začne vsak krompir kaliti, če že ne na površju, pa v notranjosti kupa. Kalili ali cime lahko toliko narastejo, da kar opletajo gomolje in jih povežejo v manjši ali pa večje skupine.

Te kali vsebujejo jako hud strup (solanin) za vse živali, predvsem nevaren pa je praščem. Gospodinja, kadar pripravlja krompir za ljudi, pravilno in lepo odstranjuje klice, vendar mnoge gospodinje

Žvinoreja

Reja ovac v hlevu

Reja ovac ni tako enostavna, kot bi kdo mislil, posebno če jih žvinorejec goji v hlevu. Zato naj temu vprašanju, namreč reji ovac v hlevu, posvetimo nekaj več pažnje.

Najprej naj povemo takim ovčerejem, da je reja ovac v hlevu mnogo manj donosna kakor pa reja ovac v gorah. Ovca je namreč že ustvarjena za gibanje na prostem, bolj kakor vse druge domače živali. Zato naj vsi kmetje, ki že imajo ali bodo še imeli svoje ovce v hlevih, dajo tem živalim kolikor le morejo take pogoje, kakor jim jih nudi narava na prostem. Ti pogoji so: čist zrak, snaga, tečna, ovcam primerna hrana in kar največ gibanja na prostem.

Snaga pri ovcah je neobhodno potrebna že zaradi volne. Ovce bodo ostale v hlevu snažne, ako imajo vedno čist in suh nastilj. Najbolj primeren nastilj za ovce je slama, 10 cm dolgo narezana. Ako nimate slame, je dobro listje, ki ste ga nagrabili že v jeseni, ko je ravno odpadlo z drevja. Praprotni in iglice smrek niso dober nastilj. Slab nastilj za ovce je tudi staro, plesnivo listje, ali celo prah.

Hleve, kjer živijo ovce, morate pogosto zračiti, da imajo živali vedno čist zrak. Tudi morate ovce večkrat spuščati na prosto, da se naskakejo in razgibajo.

Enako važna je dobra, tečna in zdrava hrana. Na to morate vedno misliti, kadar krmite ovce v hlevu. Zlasti poleti morate dajati ovcam v hlevu dovolj take krme, ki bi si jo sicer same našle, ako bi bile zunaj na prostem. Ne pozabite tudi soli. Od časa do časa natrosite po krmi malo na drobno stočene soli, še bolje pa je, da sol raztopite v vodi in z njo pokropite krmo. Sol pospešuje ovcam tek, da raje jedo.

Pozabiti ne smete tudi vode, ki služi za napajanje ovac. Biti mora popolnoma čista in sveža, najboljša je na vsak način čista studenčnica.

ne vedo, da se kali ne smejo pokladati praščem. Najprej se zastrupljenje opazi pri brejih živalih, ki zvržejo. Nastopajo krči in pridruži se še navadna driska poleg mnogih drugih znakov bolezn.

Cime ali kali pri krompirju ali njegovih olupkih se morajo torej pred kuhanjem in pred pokladijem, ako se pokladajo surove, skrbno odstraniti, da ne nastopi zastrupljenje.

Odgovorni urednik: Tedoldi Vojmir
Tiska: Tiskarna L. Lucchesi - Gorica

ja ti fur s'un chel balcón,
une sole peranlute,
tan che 'o spieghi la passion.»

Sladko vabi dekle.
»La lune si è bonade
in un iet di rosade.«
Pesniku se je luna okopala v rosnih posteljicah.

»Nine, ninine
chiste matine
in tel miò cur
infìn che 'o mur
e vivarà — non tornerà.«
Se šali s šjoro Tunino.

»O, sint che il rusingnùl
l'è bielzà su la puarte del Friul.«

Poje furlanski pomlad.
Piero Zorut vse kliče in vabi, na »vendemo«, na »viaz fortunata«, na »mes gloriosa«, povsod je doma, povsod razgiba ljudi, jih razveseljuje, povsod doni njegov smeh. Je furlanski bohem, pesnik - »campagnolo«. Pred njim in za njim gre veselo življenje, skoz smeh in bol, skoz jok in radost.

Furlansko filološko društvo dviga furlanščino v književni jezik, ga čisti in plemeniti, zato je naš pesnik zapel himno materinskemu jeziku:

»Che tu vadis, mari lenghe
serie e clete intòr, intòr:
tu consolis dut chest popul,
salt, onest, lavorador!«

(Pojdj jezik materinski
resen, skromen naokrog,
ti tolaži dobro ljudstvo
prijanih in poštenih rok!)